

**Контroversійність сприйняття творчості С. Пшибишевського
у польському літературознавстві**

Анотація

У статті простежено логіку і динаміку рецепції творчості С.Пшибишевського у польському літературознавстві в аспекті діахронії, відзначено найбільш і найменш активні періоди зацікавлення доробком письменника.

Annotation

In the article are traced the logic and dynamics of reception of work by S.Pshybysheskyj in Polish literary criticism in the aspect of diachrony, is marked the most and the least active periods of interest of his creation.

Мотивація звернення до польської рецепції творчості С. Пшибишевського полягає в тому, що чимало літературознавчих розвідок, монографій зарубіжних дослідників і досі залишаються недостатньо відомими серед українських полоністів. Окрім цього, встановити логіку та динаміку української рецепції творчої спадщини польського письменника неможливо без визначення її особливостей у польському літературознавстві. Критичні судження про С. Пшибишевського часто відзначаються дискусійністю або недостатньою обізнаністю їхніх авторів із його працями, побудовані на основі літературознавчого аналізу не текстів-оригіналів (які ще не набули масового поширення), а російськомовних перекладів праць „молодополяка”, що подекуди не відповідають оригіналу.

У Польщі С. Пшибишевський був і залишається контroversійним письменником, до його творчого доробку в різні часи проявляли то активну зацікавленість, захоплюючись художньою майстерністю автора, то нехить, свідомо ігноруючи у словниках, довідкових літературних джерелах. Тому, як вважає Ю. Динак, рецепцію творчості С. Пшибишевського слід досліджувати на різних рівнях, оскільки „це складна і поліфонічна проблема... [6, 112]”. Складність її полягає в тому, що необхідно окремо вирізняти критику, висловлену в статтях, і, власне, наукові фахові оцінки творчого доробку письменника. Солідаризуючись із твердженням Р. Гром'яка про те, що „...кожен реципієнт виходить насамперед з власного уявлення про прочитаний твір на підставі тексту, а не з візуального спостереження над текстом як знаково-комунікативною системою [1, 251]”, та враховуючи факт існування власного апперцепційного (досвідного) тла у кожного реципієнта, ставимо завдання з'ясувати причини поширення полярних тверджень і підходів до аналізу спадщини письменника у польському літературознавстві. Принагідно зазначимо, що в дослідницькій думці Польщі кожне десятиліття, починаючи з 1898 року (часу приїзду С. Пшибишевського до Кракова), позначене друком нових різноаспектних досліджень творчості письменника, які по-новому висвітлюють ставлення до його постаті, репрезентують аналіз різножанрових творів автора. Найбільше до його творчості літературознавці зверталися у період зародження модернізму наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

Отож контroversійність С. Пшибишевського як особистості й митця знаходить досить суперечливу інтерпретацію в різні періоди історико-культурного розвитку Польщі залежно від світоглядних та естетичних чинників того чи іншого часу.

Перші ґрунтовні дослідження творчості С. Пшибишевського (З. Лесер „Неврастеніки в літературі. Станіслав Пшибишевський”, 1900) [12], П. Хмельовський

„Найновіші напрями в нашій поезії”, 1901) [4], В. Пресер „Станіслав Пшибишевський. Літературне дослідження”, 1903)) [19] були опубліковані у Львові впродовж 1900–1903 рр. Протягом 1902–1903 рр. у Польщі вийшло друком вісім монографій, присвячених дослідженню художніх особливостей спадщини С. Пшибишевського. У цей час поляки проявляли найбільший інтерес до його художніх здобутків, що пояснюється активним розвитком модерних (аміметичних) тенденцій у польській літературі, а також творчою активністю самого автора. До найґрунтовніших праць належать розвідка у співавторстві А. Галецького, З. Битковського та П. Хмельовського „Літературні характеристики” (1902) [7], студії Ю. Новінського „Станіслав Пшибишевський” (1902) [18], М. Кшимуської „Літературні студії” (1903) [11], де відзначено новаторство тематики, високий рівень художності творів письменника, його належність до новітнього європейського руху.

Причини помітного нехтування творчою спадщиною письменника упродовж 1904–1922 рр. полягали у спрямованості на виховання суспільства в дусі романтичних ідеалів у післяреволюційний час, а також у трагічному баченні поляками власного майбутнього після Першої світової війни, в обмеженні свободи людини в тогочасній Польщі тощо.

Спад зацікавлень творчістю С. Пшибишевського спостерігається і після війни. У 1946 р. опубліковано єдине дослідження А. Рогальського – „С. Пшибишевський – філософ-мораліст” [20], де доводиться думка, що в час націєтворення художня спадщина письменника також є актуальною, оскільки його герої здатні на самопожертву. Відсутність наукових праць у цей період пояснюємо також зародженням дискусії про нові шляхи розвитку літератури та розгортанням соціалістичного реалізму, що був несумісним із модерними новаціями С. Пшибишевського.

Новим етапом в освоєнні творчості письменника був 1981 р., коли у Польщі з’являються студії компаративного характеру, а також досліджується новаторство С. Пшибишевського в жанрі драматургії. Найбільш ґрунтовними є праці К. Лучинського [13], С. Мразека [16]. У цей час проводяться конференції, з’являються два наукові видання: „Слов’яни в світі антинорм С. Пшибишевського” (1981) і збірник статей за редакцією Г. Філіпковської „С. Пшибишевський. У п’ятдесятю річницю пам’яті письменника” (1982) [21].

Кінець ХХ ст. позначений появою в Польщі ґрунтовних монографій Е. Бонецького „Структура „голої душі”. Дослідження про С. Пшибишевського” (1993) [2], П. Дибеля „Обірвані стежки: Пшибишевський – Фройд – Лякан” (2000) [5] та Г. Матушек „Der geniale Pole? Німці про С. Пшибишевського” (1993) [14], „Станіслав Пшибишевський – сучасний письменник. Есе і проза – спроба монографії” (2008) [15], у яких творчість польського митця розглянуто з погляду новітніх філософських, психологічних парадигм (ніцшеанства, фрейдизму, концепції „колективного підсвідомого” К. Г. Юнга, постструктуралізму).

Простеживши динаміку рецепції творчості С. Пшибишевського в польському літературознавстві в аспекті діахронії, робимо висновок, що часом найбільшого зацікавлення художнім доробком письменника у Польщі був період від 1899 до 1903 року, коли у польській літературі відбувався процес посиленого засвоєння новітніх модерних тенденцій (декадансу, символізму, імпресіонізму), а отже, і художні здобутки С. Пшибишевського найбільше відповідали потребам означеної літературної епохи. Активний інтерес до творчості С. Пшибишевського спричинений також його поверненням у 1898 році до Польщі з Німеччини, де він вже став популярним письменником.

Відсутність критичних досліджень художнього доробку митця упродовж 1904–1922 років мотивуємо складною політичною ситуацією в Польщі, що вимагало поширення в літературі ідей, які би виховували почуття патріотизму й любові до рідної землі. За таких обставин твори письменника з їх заглибленням у підсвідоме, у психічні процеси, у внутрішній світ людини не могли бути витребувані з дидактичною метою. І хоч у період з 1916 до 1917 років С. Пшибишевський пише твори на військову і патріотичну тематику (наприклад, „Польща і свята війна”, 1916), все ж вони не отримали належної оцінки серед

сучасників. Міцно закорінений у польському суспільстві стереотип, згідно з яким С. Пшибишевський – еротоман, носій деструкції, анархізму, був визначальним у процесі сприйняття художнього доробку письменника.

Найбільш продуктивним для об'єктивного дослідження творчості митця у польському літературознавстві є період кінця ХХ – початку ХХІ століть, коли відбуваються зміни концептуально-методологічних орієнтацій, спостерігається новий етап у рецепції творчості польського письменника.

Література

1. Гром'як Р. Літературна рецепція в компаративістичних студіях // Літературознавча компаративістика. Навч. посібник / [упоряд. Р. Гром'як, І. Папуша]. – Тернопіль: Ред.-вид. відділ ТДПУ, 2002. – С. 250–256.
2. Boniecki E. Struktura "Nagiej duszy". Studium o Stanisławie Przybyszewskim. – Warszawa: IBL PAN, 1993. – 151 s.
3. Burek T. Przybyszewski-kusiciel. // Stanisław Przybyszewski. W 50-lecie zgonu pisarza, pod red. H. Filipkowskiej. – 1982. – S. 7–21.
4. Chmielowski P. Najnowsze prądy w poezji naszej. – Lwów: Nakładem księgarni H. Altenberga, 1901. – 120 s.
5. Dybel P. Urwane ścieżki: Przybyszewski – Freud – Lacan. – Kraków: Universitas. – 2000. – 326 s.
6. Dynak J. Przybyszewski: dzieje legendy i autolegendy. – Wrocław: W —wo instytutu Filologii Polskiej un-tu Wrocławskiego, 1994. – 169 s.
7. Galecki A., Bytkowski Z., Chmielowski P. Charakterystyki literackie. – Lwów, 1902. – 101 s.
8. Helsztyński S. Stanisław Przybyszewski. Opowieść biograficzna. – Warszawa: LSW, 1973. – 585 s.
9. Heszwid J. Kłamstwo Przybyszewskiego i kłamstwa o Przybyszewskim. Poznań, 1928. – 65 s.
10. Kolbuszewski S. Motywy regionalne w twórczości Stanisława Przybyszewskiego. – Poznań: Druk. Uniw. Poznańskiego, 1928. – 36 s.
11. Krzymuska M. Studia literackie. – Warszawa: Skład główny w księgarni Stefana Dębego, 1903. – 158 s.
12. Leser Z. Stanisław Przybyszewski. – Lwów: Księgarnia Polska, 1900. – 64 s.
13. Łuczyński K. Dwujęzyczna twórczość Stanisława Przybyszewskiego (1892-1900). – Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego, 1982. – 102 s.
14. Matuszek G. „Der geniale pole?” Niemcy o Stanisławie Przybyszewskim (1892-1992). – Kraków: Universitas, 1996. – 283 s.
15. Matuszek G. Stanisław Przybyszewski – pisarz nowoczesny. Eseje i proza – próba monografii. – Kraków: Universitas, 2008. – 423 s.
16. Mrazek S. Środki ekspresji pozasłownej w dramatach Staffa, Tetmajera, Przybyszewskiego. – Wrocław – Kraków: Zakład narodowy im. Ossolińskich, 1980. – 145 s.
17. Munnich A. Stanisław Przybyszewski. – Toruń: Druk. S. Buszczyńskiego, 1928. – 31 s.
18. Nowiński J. Stanisław Przybyszewski. – Warszawa. – 1902. – 107 s.
19. Presser W. Stanisław Przybyszewski. Studium literackie. – Lwów. – 1903. – 167 s.
20. Rogalski A. Przybyszewski. Filozof – moralista. – Poznań: Drukarnia św. Wojciecha, 1946. – 122 s.
21. Stanisław Przybyszewski. W 50-lecie zgonu pisarza. Studia pod red. H. Filipkowskiej. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo polskiej Akademii nauk, 1982. – 320 s.
22. Szczygielska I. Przybyszewski, jako dramaturg. – Poznań, 1936 – 96 s.
23. Taborski R. Trzech dramatopisarzy modernistycznych. Przybyszewski, Kisielewski, Szukiewicz. – Warszawa: PWN, 1965. – 116 s.